

Sophie De Schaepdrijver, *De Groote Oorlog. Het Koninkrijk België tijdens de Eerste Wereldoorlog*, Amsterdam-Antwerpen, Atlas, 1997, 366 p., ISBN 90 254 2432 5.

Met de in al heel oude spelling geschreven titel evocert Sophie De Schaepdrijver de Eerste Wereldoorlog, de catastrofe die in 1914-1918 het koninkrijk België en Europa overkwam en decennia lang in de volksherinnering is blijven voortleven. Het boek, al maanden een bestseller, is een bijzonder vlot geschreven – meer dan één recensent moest bij de lectuur aan de aanpak en de vaart van de beroemde boeken van de Amerikaanse historica Barbara Tuchman denken – omvangrijk overzicht van de wijze waarop de verdrukte, verjaagde, gevangenen, hongerige, gedeporteerde en gemobiliseerde Belgische burgers en hun familie die Eerste Wereldoorlog aan den lijve hebben ervaren.

De Schaepdrijver, historica gevormd aan de Vrije Universiteit Brussel en de Rijksuniversiteit Leiden, doceert momenteel moderne geschiedenis aan een Amerikaanse universiteit. Volgens de flaptekst heeft zij voor deze studie geput uit een veelheid aan gepubliceerd materiaal en gedeeltelijk uit ongepubliceerde bronnen. De niet-gepubliceerde gegevens blijken vooral betrekking te hebben op één aspect van het oorlogsgebeuren, nl. het activisme. In het werk wordt nauwelijks ingegaan op het militaire aspect van de oorlog, en de internationale context komt slechts ter sprake voor zover dat voor de situering van het oorlogs- en bezettingsgebeuren relevant is. Des te meer gebruik heeft zij gemaakt van allerlei uitgegeven bronnen, brieven, dagboeken, gedenkschriften, lokale geschiedschrijving, krantenstukken, literaire publicaties enz. die betrekking hebben op het dagelijks leven, de voedsel-schaarste, het leed en lijden van gevangenen en frontsoldaten. Zij is er ook in geslaagd een nog levende, 103 jaar oude Belgische oudgediende van het IJzerfront enkele maanden voor zijn dood te interviewen (p. 10). Daaruit is een ongewoon boeiende brok lectuur ontstaan, getuigend van een groot schrijftalent, met een groot aantal beklijvende, originele en rake formuleringen. Met: “*s Rijks weerspannige nieuwe vangst zou ten slotte de zegeningen van het visionaire Duitse gezag wel leren inzien*” (p. 129), verwoordt zij ironisch von Bissings overtuiging dat de Belgen zich uiteindelijk zouden schikken in de Duitse heerschappij. De afwijzing van de *Flamenpolitik* wordt samengevat met de conclusie: “*De Duitse inspanningen vonden, kortom, bij het gros van de adressanten geen warm onthaal*” (p. 150) en de loden routine van het dagelijkse frontleven met: “*De macht van de vanzelfsprekendheid nam bezit van de geesten*” (p.183). Bij de beslissing arbeiders te deporteren noteert zij: “*De totale oorlog was totalitair geworden*” (p. 225).

Het eerste hoofdstuk van het zo leesbare boek van Sophie De Schaepdrijver, een knappe beschrijving van België aan de vooravond van de oorlog, schetst, vanuit een instelling waarin sympathie voor de socialistische beweging niet wordt verbloemd, op overtuigende wijze het beeld van de toenmalige Belgische taalproblematiek, gesitueerd in de toenemende democratisering, en typeert raak de Vlaamse beweging (“*de verzamelnaam voor een bont geheel van over partijen, principes, provincies verdeelde Bonden en boekenclubs allerhand*”, p. 30). In de strijd om de Gelijkheidswet, waardoor het land twee officiële talen zou krijgen, ging het om eenvoudige rechtvaardigheid. Voor de briesende ambtenarenkringen in Brussel was de verplichting *le flamand* te moeten leren een onverdraaglijke gedachte. De bladzijde waarin De Schaepdrijver de opstelling van de socialisten ten aanzien van de als katholiek en kleinburgerlijk beschouwde flaminganten beschouwt is briljant. Verwerving van cultuur gold in de kringen van de BWP niet als verwerpelijke, vervreemdende verburgerlijking; Frans kennen was in de nieuwe tijden een deel van de hogere cultuur, en een van de wapenen waarmee de “*werkmens*” zich uit te rusten had, zo typeert de auteur de eigenzinnige vlaamsgezindheid van Anseele. En de vernederlandsing van de Gentse universiteit, ofschoon een droombeeld van een burgerlijk “*welmenend elitarisme*” (p. 34) was in die dagen een agendapunt waarrond zich een zuilen en partijgrenzen overschrijdende, door kraaiende hanen bezield beweging had gevormd, waarbij de auteur juist inschat dat die in de bestaande machtsverhoudingen evenwel nog niet tot de onmiddellijke afschaffing van de Franse hogeschool kon leiden.

De Schaepdrijver pretendeert eerherstel te brengen aan Henri Pirenne, van wie decennia lang, eerder in flamingantische eendagspublicaties dan in de historiografie, beweerd werd dat hij het bestaan van een ‘Belgische ziel’ (*âme Belge*) geloofde. Onzin, schrijft zij, Pirenne geloofde wel in een “*Belgische beschaving... geen onveranderlijke essentie, maar een min of meer samenhangend, de som der delen overstijgend, volstrekt met geen ander te verwarren samenvloeijsel van invloeden dat zich gedurende de jaren had gevormd en met de tijd ook weer andere vormen zou aannemen*” (p. 40). Voor de anarchistische geograaf Elisée Reclus was ons land ondertussen “*het experimenteveld van Europa*”, voor de socioloog Henri Charriaud was het een “*maatschappelijk laboratorium voor de nieuwe sociale gedachten*”. Om dat te proclameren hoefden de heren geen notie te hebben van de taal en de aspiraties van het volkje dat *le flamand* sprak. Hoewel de historicus Pirenne geen Nederlands sprak, wel Duits, bezat hij die notie wel.

Sophie De Schaepdrijver schrijft over de Vlaamse beweging wel met de afstandelijke bevreemding van iemand wie het, bij alle erkenning van de terechtheid van het Vlaamse eisenprogramma, ontbreekt aan vertrouwdheid met en aan sympathie voor de aard en de sfeer van het ondankbare flamingantische ‘dagwerk voor

Vlaanderen', Karl Poppers *piecemeal engineering*, waarin de vernederlandsing van Vlaanderen moeizaam werd afgedwongen. Typisch voor haar instelling is bijvoorbeeld de wijze waarop zij aankijkt tegen het feit dat korporaal Karel De Schaepdrijver, de sublieme deserteur, tactvol gesignaleerd als "*een verre verwant van schrijfters deze*", na de oorlog in Amsterdam promoveerde op een geheel in het Frans geschreven scriptie over de filosoof en historicus Hippolyte Taine. Dat betekent voor haar blijkbaar een afstappen van zijn "*Vlaams-nationalistische identiteit*" (p. 197). Alsof er uit de Vlaamse beweging ooit ernstige bezwaren zouden zijn gemaakt tegen het produceren van wetenschappelijke publicaties in de voor het onderwerp meest aangewezen taal.

Wie in *Knack* van 22 oktober 1997 het interview met de schrijfster had gelezen had erger verwacht: anders dan gesuggereerd door de titel van dat stuk, *Hun kleine grote oorlog*, is haar boek nochtans niet direct een afrekening met de activisten. Die worden in het boek nochtans wel zeer ongenueanceerd voorgesteld als een op verhoogde salarissen, vaste benoemingen, ere-ambten en promotie belust gezelschap.

Uiteraard wordt nog eens afgerekend met het in de activistische propaganda verbreide beeld van een Belgische staat, die in augustus 1914 de strijd voor een Latijns België zou hebben ingezet.

Ook voor de schrijver lijken zowel de zielige geschiedenis van de bestuurlijke scheiding en de Raad van Vlaanderen als de medewerking van eminente vlaamsgezinden aan de Vlaamse Hoogeschool een politieke vergissing met nefaste gevolgen voor de Vlaamse beweging te zijn geweest. Maar verliezen sommige historici toch niet uit het oog hoe weinig geloofwaardig, in die maanden van gebrekkige informatie en georganiseerde desinformatie, de meeste notoire tegenstanders van de vernederlandsing van Gent waren: de kardinaal die van op de kansel het Nederlands ongeschikt voor academisch onderwijs had genoemd; de Brugse bisschop volgens wie het standaard-Nederlands de taal van de "*Noorderduivel*" was en katholieken niet mochten ijveren voor de vernederlandsing van een neutrale universiteit; de Gentse professoren vooral, voor wie de strijd tegen de vernederlandsing een als patriottisme vermomde strijd voor hun baan was, die vanaf het eerste moment de voorhoede vormden in de strijd tegen de "*von Bissing-universiteit*", en aan wier goedkeuring een schuchtere flamingant als Jozef Vercoullie blijkens de dagboeken van Paul Fredericq zijn afwijzende brief aan de Duitse gouverneur-generaal dacht te moeten voorleggen. De Schaepdrijver struikelt wel over de uitlating van Willem De Vreese, die in 1915 zei "*zich geen wetten te laten voorschrijven door mensen die wel flaminganten zijn, maar geen Vlamingen, als Fredericq, Franck, Vermeylen, wier gezin en leven Frans is*" (p. 269), maar helemaal ongelijk had de "*briljante filoloog*" toch niet.

Hippoliet Meert, de stichter van het Algemeen Nederlands Verbond, sinds een

paar decennia de spilfiguur bij ongeveer alle initiatieven met het oog op de vernederlandsing van het openbaar leven, de strijd voor de Vlaamse Hogeschool, voor de vernederlandsing van het middelbaar onderwijs, voor eentalige regimenten in het leger enz., komt in Sophie De Schaepdrijvers verhaal slechts één enkele maal ter sprake, nl. als hij zich in 1918 als lid van de Raad van Vlaanderen gedupeerd voelt en opstapt (p. 286). Niet helemaal ten onrechte hebben de dragers van de vooroorlogse Vlaamse beweging zichzelf op een bepaald ogenblik ‘activisten’ genoemd: velen van hen waren in de vooroorlogse strijd beslist actiever geweest dan nogal wat ‘passieve’ tegenstanders van de *Flamenpolitik*. “*De geschiedenis van het activisme is mede de geschiedenis van een stormloop op posities*” (p. 267). Zo beklemtoont de auteur sterk hoezeer de activisten uit zouden geweest zijn op banen, hoge salarissen, op status en zekerheid, vooral als hoogleraar aan de von Bissing-universiteit. In werkelijkheid waren er in 1918 voor de, volgens historici ongeveer 10.000 aanhangers van het activisme 74 professoraten gecreëerd, – waarvan twintig bekleed door niet-Belgen –; een twintigtal hoge ambten als secretaris-generaal of directeur-generaal en toch niet zoveel honderden ondergeschikte ambten ... In tegenstelling tot bijvoorbeeld Vanacker, oordeelt De Schaepdrijver ronduit ongunstig over de benoemingen aan de Gentse universiteit en zet zij de politisering extra in de verf. Van door andere auteurs als hypothese geformuleerde vermoedens, maakt zij een zekerheid, zo bijvoorbeeld van de suggestie dat de werkloos geworden spoorwegambtenaar Dosfel een professoraat aanvaard had om zijn door de Duitsers van spionage verdachte zwager voor de kogel te behoeden en hem een zware gevangenisstraf te besparen (p. 165). “*Elk verzet tegen de Hogeschool werd draconisch bestraft*”, schrijft De Schaepdrijver (p. 164). Dat is ongenueanceerd. Louis Franck, de “*kraaiende haan*”, die begin 1916 tegen de vernederlandsing van Gent en begin 1917 tegen de oprichting van de Raad van Vlaanderen had geprotesteerd, kon tot begin 1918 feitelijk burgemeester van Antwerpen blijven. August Vermeylen, die het protest mede had ondertekend, werd niet verontrust.

Eigenaardig is ook de wijze waarop De Schaepdrijver het Guldensporen-incident van 1915 behandelt: toen dichter René De Clercq vanuit Nederland een telegram naar koning Albert I had gestuurd, waarin een beroep werd gedaan op de vorst om “*Vlaanderens volkomen geestelijke vrijwording*” te garanderen, zou Albert zich beledigd hebben gevoeld. Inderdaad, in zijn hoofdkwartier in De Panne “*zag hij zich dagelijks geconfronteerd met de zo goed als onmogelijke opdracht het Belgisch leger in de luwte van de moordende geallieerde offensieven te houden zonder bij het Franse opperbevel twijfels aan de Belgische loyaliteit te doen rijzen; de herdenking van een middeleeuwse Franse nederlaag, hoe symbolisch en vrijblijvend ook, gold in deze delicate context als bijzonder onstrategisch en ook ongepast.*” Wij kunnen ons voorstellen dat koning Albert zich niet meer herinnerde dat hij, in een in het *Belgisch Staatsblad* van 5 augustus 1914 afgedrukte proclamatie – naar Fredericq in zijn dagboek vermoedt

van de hand van Pirenne –, de Vlamingen met een beroep op de Guldensporenslag had opgeroepen de wapens op te nemen. Dat Sophie De Schaepdrijver het zich niet herinnert en het in haar boek niet vermeldt is minder begrijpelijk. In de retoriek van de Frontbeweging is het een steeds wederkerend thema geweest. Begon niet de bekende Open Brief aan de Koning met de woorden “*Vol vertrouwen in U, die, bij het ingaan van den wereldoorlog, de Vlamingen aan het Guldensporenfeest herinnerdet...?*” De Schaepdrijver beschrijft wel, boeiend en demythologiserend, de ontwikkeling van de Frontbeweging als een pressiegroep die er, in het spel van de *Belgian politics as usual* (p. 207), tenslotte niet in geslaagd is concrete resultaten binnen te halen.

Opvallend uitvoerig citeert Sophie De Schaepdrijver, naast de in de schoolboeken beroemd geworden *La Libre Belgique*, de tot hiertoe in de historiografie zelden gesignaleerde vlaamsgezinde clandestiene blaadjes, de in de afdeling Kostbare Handschriften van de Koninklijke Bibliotheek bewaarde *De Vlaamsche Leeuw*, met de ondertitel “*vaderlands propagandablad*” (pp. 121, 157, 221, 234, 246, 266, 270, 271, 272, 281, 296) en *De Vlaamsche Wachter* (pp. 262, 267). Aldus ontstaat de indruk dat ook de vlaamsgezinden een groot segment van de Vlaamse bevolking omvatten, waarin de activisten een minuscule minderheid vormden. Het door haar in het eerste hoofdstuk geschetste beeld van de Vlaamse beweging maakt echter duidelijk, dat dit niet het geval was en dat er dus in de oorlogsjaren nauwelijks behoefte zou zijn aan een met flamingantische stellingen argumenterende verzetspers. Maar *De Grootte Oorlog* lijkt toch, alle nuances ten spijt, het beeld te willen creëren van een Belgische patriottische bevolking die, op een zeer kleine minderheid na (de verfoeide activisten), de Duitsers bestreed.

JORIS DEDEURWAERDER
GOEZEPUTSTRAAT 37, B-8000 BRUGGE